

Андрій Захарченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Донецького національного університету

УДК 346.2

Щодо визначення і застосування поняття «державне акціонерне товариство»

Одним із видів господарських організацій, які належать до державного сектора економіки, є державне акціонерне товариство. У зв'язку з продовженням процесу корпоратизації державних унітарних підприємств кількість таких товариств має тенденцію до зростання, і вони виконують важливу роль у сучасних соціально-економічних відносинах. Однак на практиці поняття «державне акціонерне товариство» тлумачиться неоднозначно, що призводить до ускладнень при застосуванні цього поняття.

Поняття «державне акціонерне товариство» вживається у багатьох нормативно-правових актах (Господарському кодексі України (ч. 7 ст. 74) [1], законах України «Про акціонерні товариства» (ч. 2 ст. 1) [2], «Про управління об'єктами державної власності» (ч. 1 ст. 11) [3], «Про приватизацію державного майна» (ч. 3 ст. 8) [4] та ін.), але визначення цього поняття у вка-

заних актах немає. Натомість Державний класифікатор України ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (далі – КОПФГ), затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97 [5], містить визначення поняття «державна акціонерна компанія (товариство)», яке є неточним і потребує доопрацювання.

Питання, які стосуються визначення вищеназваного поняття, раніше розглядалися у наукових публікаціях, зокрема, у працях Л. В. Винара [6], І. В. Даценко [7], Ю. М. Дзери [8], І. А. Селіванової [9] та інших дослідників, однак єдиної позиції щодо розуміння цього поняття в юридичній науці не вироблено.

Зазначене свідчить про актуальність теми цієї статті, метою якої є обґрунтування пропозицій щодо уточнення визначення та застосування

поняття «державне акціонерне товариство».

Згідно з положеннями КОПФГ (пп. 3.2.1.3 п. 3.2 розд. 3) державна акціонерна компанія (товариство) – акціонерне товариство, державна частка у статутному фонді якого перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цієї компанії. При цьому державну акціонерну компанію (товариство) виділено як окрему організаційно-правову форму господарювання із присвоєнням ідентифікаційного коду «235».

Вищенаведене визначення досліджуваного поняття у КОПФГ сформульовано на основі визначення поняття «суб'єкт господарювання державного сектора економіки», яке міститься у Господарському кодексі України (ч. 2 ст. 22). Отже, з буквального тлумачення положень КОПФГ випливає, що державними вважаються будь-які акціонерні товариства, яким властиві вказані ознаки суб'єкта господарювання державного сектора економіки.

Однак на практиці ці положення КОПФГ реалізуються не завжди, і єдиного підходу до застосування поняття «державне акціонерне товариство» немає. Так, у найменуваннях значної кількості акціонерних товариств (у тому числі тих, 100 відсотків акцій яких належить державі), що обліковуються у реєстрі корпоративних прав держави, слово «державне» відсутнє, і вони позначаються як публічні чи приватні акціонерні товариства (або відкриті чи закриті акціонерні товариства відповідно). Поряд із цим в реєстрі обліковуються й акціонерні товариства, що іменуються державними (включаючи й ті, щодо яких держава не має контрольного пакета акцій, наприклад, Державне відкрите акціонерне товариство «Сокальське шахтоспецмонтажно-налагоджувальне підприємство», в якому державі належить 48,7561% акцій) [10]. Крім

того, бувають випадки, коли словосполучення «державне акціонерне товариство» використовується у назві акціонерних товариств, акціонером яких є не держава, а інші акціонерні товариства з державною участю. Зокрема, таким є Публічне акціонерне товариство «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз», 100 відсотків акцій якого належать Національній акціонерній компанії «Нафтогаз України» [11].

Позиції науковців щодо поняття «державне акціонерне товариство» також є різними. Зокрема, Ю. М. Дзера відзначає, що державне акціонерне товариство є юридичною особою у розумінні Цивільного та Господарського кодексів України, а також спеціального законодавства, правовий режим майна якого, як правило, відрізняється від акціонерних товариств, заснованих на приватній власності; при цьому лексема «державне» у словосполученні «державного акціонерного товариства» має розглядатися у контексті визначення розміру участі держави в такому товаристві [8, с. 14]. Л. В. Винар звертає увагу й на інші елементи правового статусу державного акціонерного товариства, визначаючи, що таким товариством є юридична особа приватного права, заснована державою, в особі уповноваженого державного органу, яка має особливий порядок формування статутного фонду, порядок управління та спеціальну правоздатність і в статутному фонді якій державі належить кількість акцій, що, відповідно до законодавства, забезпечує право вирішального впливу на прийняття рішень цим товариством [6, с. 6]. Поряд із цим І. А. Селіванова розуміє поняття «державне акціонерне товариство» у більш вузькому значенні, і з урахуванням змісту ч. 7 ст. 74 Господарського кодексу України визначає, що державне акціонерне товариство – це державне унітарне комерційне підприємство, перетворене у випадках та порядку,

передбачених законом, у корпоративне підприємство [9, с. 46].

Окремі науковці взагалі вважають наявність досліджуваного поняття необґрунтованим. Так, відомий російський учений Є. О. Суханов висловив позицію, що застосування поняття «державне акціонерне товариство» є результатом або непорозуміння, або спроби приховати збереження власності держави на об'єкт, що приватизується. «...Саме тому, що нормальне акціонерне товариство, як і будь-яке інше господарське товариство, може функціонувати лише як власник свого майна, конструкція державного акціонерного товариства представляється абсурдною. Якщо воно – власник, то мова не повинна йти про державну організацію, а якщо це – державна організація, то вона не може бути власником (а отже, і повноцінним акціонерним товариством)...» [12, с. 236–237].

Беручи до уваги наведену точку зору, потрібно відзначити, що використання поняття «державне акціонерне товариство» обумовлено об'єктивними чинниками: в умовах здійснення приватизації та спроб адаптації державного сектора економіки до ринкових відносин постала необхідність особливого позначення акціонерних товариств, в яких акціонером є держава, зі встановленням специфіки їх правового статусу, який децю відрізняється від статусу інших акціонерних товариств. Але через відсутність єдиного підходу до розуміння та застосування цього поняття позитивний ефект від такого застосування досягається не завжди.

Ілюстрацією цієї тези може бути ситуація, яка виникла у процесі підготовки та прийняття Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» [13]. У початковій редакції відповідного законопроекту вказане акціонерне товариство передбачалось визначити як державне, що було би

цілком доречним, зважаючи на те, що це товариство створюється виключно на основі державної власності, його правовий статус має низку особливостей, і акції не підлягають відчуженню. Однак Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України було зроблено висновок, що існування такого виду акціонерних товариств, як державні акціонерні товариства, Законом України «Про акціонерні товариства» не передбачено, а тому юридично коректнішим буде використання іншого терміна – «публічне акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належить державі» [14]. В результаті створюване публічне акціонерне товариство залізничного транспорту не має тієї зовнішньої ідентифікуючої ознаки, яка виділяла б його серед інших публічних акціонерних товариств, правовий статус яких визначається на загальних засадах.

Для врегулювання цієї та подібних ситуацій доцільно, насамперед, уточнити визначення поняття «державне акціонерне товариство», оскільки визначення, закріплене у КОПФГ, дає підстави для критики. А саме, невиправданим є визнання державними акціонерними товариствами, які діють на базі об'єднання майна різних форм власності. По-перше, це применшує роль інших акціонерів таких товариств, і може формувати в учасників господарського обороту помилкове уявлення про те, що єдиним акціонером зазначених товариств є держава. По-друге, це не повною мірою узгоджується з положеннями ст. 63 Господарського кодексу України та обґрунтованими на їх основі науковими позиціями, згідно з якими пропонується розрізняти підприємства, засновані на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності), та державні підприємства корпоративного типу, що діють на основі лише державної власності (такими є акціонерні товариства, 100 відсотків

акцій яких перебуває у державній власності) [7, с. 59]. По-третє, у разі додержання підходу, відображеного у КОПФГ, практичне значення поняття «державне акціонерне товариство» суттєво зменшується, тому що воно стає тотожним іншому – «акціонерне товариство, яке належить до державного сектора економіки».

Зважаючи на вказане, є підстави для висновку, що використання поняття «державне акціонерне товариство» матиме сенс у тому випадку, якщо ним позначатимуться лише акціонерні товариства, 100 відсотків акцій яких належить державі. У такому значенні це поняття буде співвідноситись із поняттям «акціонерне товариство, яке належить до державного сектора економіки» як спеціальне та загальне, що є доцільним, оскільки правовий статус акціонерних товариств, єдиним акціонером яких є держава, має певні особливості, не притаманні іншим акціонерним товариствам, що належать до державного сектора економіки.

Серед таких особливостей слід відзначити, насамперед, порядок управління діяльністю досліджуваної групи товариств. А саме, якщо корпоративні права держави становлять 100 відсотків у статутному капіталі акціонерного товариства, функції з управління корпоративними правами держави виконуються безпосередньо, без скликання зборів акціонерів, відповідним органом державної влади – Кабінетом Міністрів України, Фондом державного майна України чи іншим органом. При цьому, крім затвердження річних фінансових планів діяльності цих товариств, зазначені органи уповноважені також розробляти, затверджувати і здійснювати контроль за виконанням стратегічних планів їх розвитку (п. 9 ч. 1 ст. 5-1, п. 5 ч. 1 ст. 6, ч. 4 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

У разі, якщо акціонерне товариство створено у процесі приватизації або корпоратизації, у період до вико-

нання плану приватизації (розміщення акцій) до нього не застосовуються деякі вимоги, встановлені Законом України «Про акціонерні товариства» (абз. 2 ч. 2, ч. 2 ст. 5, ст. 9, ч. 1 ст. 24, ч. 3 ст. 53, абз. 3 ч. 1 ст. 73), зокрема, щодо обрання членів наглядової ради та ревізійної комісії шляхом кумулятивного голосування (ч. 1 ст. 18 Закону України «Про приватизацію державного майна»).

На відміну від інших акціонерних товариств, що належать до державного сектора економіки, правовий режим майна товариств, єдиним акціонером яких є держава, як правило, передбачає наявність обмежень стосовно розпорядження таким майном. Так, державне акціонерне товариство, утворене у процесі перетворення державного підприємства, 100 відсотків акцій якого належать державі, не має права безоплатно передавати закріплене за ним майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати майно, що належить до основних фондів, державне акціонерне товариство має право лише за попередньою згодою органу, який здійснює управління корпоративними правами держави, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів, державне акціонерне товариство має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законом (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Щодо окремих акціонерних товариств, єдиним акціонером яких є держава, можуть передбачатись й інші особливості правового режиму майна шляхом закріплення відповідних положень у спеціальних нормативно-правових актах або установчих документах. Наприклад, Державне публічне акціонерне товариство «Державна продовольчо-зернова корпорація України» не може вчиняти дії стосовно

майна, переданого до його статутного капіталу, наслідком яких може бути відчуження майна, у тому числі передача його до статутного капіталу інших господарських організацій, передача в заставу тощо [15].

Аналіз правового статусу акціонерних товариств, 100 відсотків акцій яких належать державі, дає змогу також відзначити, що ці товариства іноді наділяються правами та обов'язками, яких не мають інші акціонерні товариства державного сектора економіки. Такі права і обов'язки встановлюються як для окремих акціонерних товариств індивідуально, так і для певних груп цих товариств, виходячи з їх галузевої приналежності, виконуваних завдань та за іншими ознаками. Так, господарським товариствам, 100 відсотків акцій яких належить державі, метою діяльності яких є забезпечення перевізного процесу, надано право здійснювати закупівлі без застосування процедур, передбачених Законом України «Про здійснення державних закупівель» (п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності») [16]. Акціонерні товариства, єдиним акціонером яких є держава, звільнені від сплати податку за землі, на яких розміщені споруди, що забезпечують функціонування автомобільних доріг і перебувають у власності цих товариств (підпункт 283.1.4 ст. 283 Податкового кодексу України) [17]. У 2010 році вугледобувним господарським товариствам, 100 відсотків акцій яких належать державі, було перераховано бюджетні кошти на погашення простроченої заборгованості за спожиту в минулих періодах електричну енергію, з одночасним визначенням повноважень таких товариств щодо використання таких коштів (постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2010 р. № 913) [18].

З урахуванням викладеного, для уникнення довільного застосування

поняття «державне акціонерне товариство» запропоноване вище визначення цього поняття (як акціонерного товариства, 100 відсотків акцій якого належить державі) доцільно закріпити на законодавчому рівні шляхом доповнення Закону «Про акціонерні товариства» окремою статтею з відповідною назвою.

Поряд із цим узагальнення вищевказаних положень дає можливість уточнити й доктринальне (наукове) визначення досліджуваного поняття, що може бути корисним для подальшої теоретичної розробки різних аспектів правового статусу зазначених акціонерних товариств. Отже, визначення цього поняття можна сформулювати так:

державне акціонерне товариство – це акціонерне товариство, єдиним акціонером якого є держава, в силу чого вона має право встановлення особливого порядку управління діяльністю такого товариства, особливого правового режиму його майна та наділення цього товариства спеціальними правами та обов'язками з метою задоволення державних і суспільних потреб.

Водночас потрібно наголосити, що розглядати державне акціонерне товариство як окремих тип акціонерного товариства чи як окрему організаційно-правову форму господарювання (як це зроблено у КОПФГ) немає підстав, адже за своєю сутністю державне акціонерне товариство не може бути протиставлене публічному або приватному акціонерному товариству, і на практиці всі акціонерні товариства, акціонером яких є держава, функціонують як публічні чи приватні.

Тому, для упорядкування участі державних акціонерних товариств у господарському обороті та впровадження єдиних правил щодо їх найменувань доцільним є додержання підходу, коли у найменуванні слово «державне» міститься перед зазначення типу (публічне чи приватне) та орга-

нізаційно-правової форми (наприклад, державне публічне акціонерне товариство «Будівельна компанія «Укрбуд»). Перевагою такого підходу є те, що він дає змогу уникнути у найменуванні невизначеності щодо типу акціонерного товариства, і водночас вказує на особливості його правового статусу, пов'язані з тим, що єдиним учасником товариства є держава. Зважаючи на це, при внесенні запропонованих вище доповнень до Закону України «Про акціонерні товариства» доцільно закріпити й відповідні спеціальні вимоги до найменувань державних акціонерних товариств.

Узагальнення всього вищевикладеного дає можливість дійти таких висновків:

1. Для усунення суперечливих підходів до тлумачення і застосування поняття «державне акціонерне товариство» визначення цього поняття доцільно уточнити таким чином:

державне акціонерне товариство – це акціонерне товариство, єдиним акціонером якого є держава, на підставі чого вона має право встановлення

особливого порядку управління діяльністю такого товариства, особливого правового режиму його майна та наділення цього товариства спеціальними правами та обов'язками з метою задоволення державних і суспільних потреб.

2. З метою впорядкування існуючої практики щодо формулювання найменувань державних акціонерних товариств можливо встановити вимоги, згідно з якими таке найменування має містити слово «державне», зазначення типу (публічне чи приватне), організаційно-правової форми (акціонерне товариство) та власної назви цього товариства.

Реалізація цих пропозицій потребуватиме внесення відповідних змін до Закону України «Про акціонерні товариства» і КОПФГ, та приведення у відповідність із цими змінами установчих документів вищевказаних акціонерних товариств. При цьому питання правового статусу державних акціонерних товариств мають стати предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Господарський кодекс України*: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144. – (Із змін., станом на 22.03.2012 р.).

2. *Про акціонерні товариства*: Закон України від 17 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384. – (Із змін., станом на 19.06.2012 р.).

3. *Про управління об'єктами державної власності*: Закон України від 21 вересня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 46. – Ст. 456. – (Із змін., станом на 13.03.2012 р.).

4. *Про приватизацію державного майна*: Закон України від 4 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348. – (Із змін., станом на 23.02.2012 р.).

5. *Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97 // Орієнтир. – 2004. – 13 серпня.*

6. *Винар Л. В.* Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес»;

сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Винар // Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2006. – 20 с.

7. *Даценко І.* Поняття і статус підприємства державної форми власності у контексті чинного законодавства України / І. Даценко // *Право України*. – 2005. – № 3. – С. 56–59.

8. *Дзера Ю. М.* Держава як учасник цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. М. Дзера // Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 20 с.

9. *Селіванова І. А.* Проблеми правового статусу акціонерних товариств, в яких держава є акціонером / І. А. Селіванова // *Вісник Верховного Суду України*. – 2009. – № 9 (109). – С. 44–48.

10. *Реєстр* корпоративних прав держави у статутних капіталах господарських товариств станом на 20.07.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний інформаційний сервер Фонду державного майна України. – Режим доступу: http://www.srfu.gov.ua/ukr/reg_kpd.php

11. *Статут* Публічного акціонерного товариства «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз» [Електронний ресурс] // веб-сайт Публічного акціонерного товариства «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз». – Режим доступу: <http://www.blackseagas.com/index.php/o-nas/ofitsialnye-atributy>

12. *Суханов Е. А.* Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с.

13. *Про* особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23 лютого 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 22. – Ст. 820.

14. *Про* особливості утворення державного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Проект Закону України, зареєстрований у Верховній Раді України 24 жовтня 2011 р. (реєстр. № 9337) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41656

15. *Про* внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2010 р. № 764: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2011 р. № 593 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 44. – Ст. 1782.

16. *Про* особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності: Закон України від 24 травня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 46. – Ст. 1807.

17. *Податковий кодекс* України: Закон України від 2 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112. – (Із змін., станом на 07.06.2012 р.).

18. *Про* затвердження Порядку використання у 2010 році коштів, передбачених у державному бюджеті для погашення простроченої заборгованості за спожиту в минулих періодах електричну енергію державних вугледобувних підприємств, у тому числі підприємств, які готуються до ліквідації, та вугледобувних господарських товариств, 100 відсотків акцій яких належать державі: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2010 р. № 913 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 78. – Ст. 2748.

Захарченко А. М. Щодо визначення і застосування поняття «державне акціонерне товариство»

У статті досліджено існуючі підходи до розуміння та практичного застосування поняття «державне акціонерне товариство». Обґрунтовано пропозиції щодо уточнення визначення цього поняття та його застосування.

Ключові слова: державне акціонерне товариство, організаційно-правова форма господарювання, державний сектор економіки.

Захарченко А. Н. Относительно определения и применения понятия «государственное акционерное общество»

В статье исследованы существующие подходы к пониманию и практическому применению понятия «государственное акционерное общество». Обоснованы предложения по уточнению определения этого понятия и его применению.

Ключевые слова: государственное акционерное общество, организационно-правовая форма хозяйствования, государственный сектор экономики.

Zakharchenko A. About a decision and application of concept «State joint-stock company»

In the article the existent going is investigational near understanding and practical application of concept «State joint-stock company». Grounded suggestion on clarification of decision of this concept and his application.

Key words: state joint-stock company, legal form of management, state sector of economy.